

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA AKRABALIK KAVRAMLARI*

Concepts of Kinship in Turkish Course Books

Sercan DEMİRGÜNEŞ*, Tuğba ÇELİK**, Kamil İŞERİ***

*Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, sdemirgunes@gmail.com

** Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, tcelik77@gmail.com

*** Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, kamiliseri@gmail.com

ÖZET

Türkçe ders kitaplarında akrabalık bildiren kavramların ve bunların hangi eş dizimliklerle sunulduğunun araştırıldığı bu çalışmada, çocukluk yıllarında benimsenen akrabalık kavramlarına Türkçe ders kitaplarında ne tür yaklaşımlar sergilendiği, bu kavramlara hangi ad ya da ad öbekleriyle anlam yüklendiği ortaya konulmaktadır. Eş dizimsel çözümleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, 2014-2015 eğitim- öğretim yılı için Talim Terbiye Kurulu'nun önerdiği 5 adet MEB 5 adet özel yayınevi tarafından hazırlanan Türkçe ders kitabı derlem olarak seçilmiştir. Çalışmanın sonunda kadın cinsiyetli akrabaların anlayışlı, korunmaya muhtaç, içe dönük, sevgi dolu, yemekler yapan kişiler olarak betimlendiği; erkek cinsiyetli akrabaların güçlü, becerikli, para kazanan, meraklı ve eğitimli olarak betimlendiği gözlemlenmiştir. Baba kavramı, pek çok görünümde ölen ve anneyi yalnız bırakan kişi durumunda tanımlanmıştır. Anne ailenin yükünü çeken ve ailenin devamını sağlamaya çalışan kişi onumundadır. Bunun yanı sıra geçmişte varlığı kabul gören geniş aile yapısı metinlerde silindiği, metinlere çekirdek aile üyelerinin egemen olduğu saptanmıştır. Çalışmanın sonunda 10 adet ders kitabında hala ve abla kavramına hiç yer verilmediği görülmüştür. Türkçede akrabalık kavramlarının çokluğuna ilişkin alan yazınında yapılan çalışmalara karşın Türkçe ders kitaplarında bu kavramların azlığı/yoksunluğu söz konusudur.

Anahtar Sözcükler: Akrabalık kavramları, eş dizimlik, söz varlığı edinimi, Türkçe ders kitapları.

ABSTRACT

In this study investigating that the concepts related to kinship and what collocations are associated with these concepts are presented in Turkish course books what kind of approach is exhibited to the kinship concepts adopted during childhood in Turkish course books, and which names or noun phrases are used to make the meaning were examined. In this study which uses collocational analysis method, 5 course books prepared by the Ministry of Education and 5 course books prepared by a private publisher that are recommended by Board of Education for the academic year 2014-2015 were selected. At the end of the study, it was observed that relatives of female gender are described as vulnerable, introverted, loving, portrayed as people preparing food; relatives of male gender are defined as strong, resourceful, winning money, and educated people. Father, in many cases, was identified as the person who is the deceased and leaves mother alone. Mother is in a position in which she bears the burden of the family and continues working. It was found that members of the extended family which was recognized in the past were dominated by members of the nuclear family. Findings also indicate that in all of the 10 textbooks it was not given any space to the words 'sister and aunt'. Despite the large number of studies in the literature regarding the concept of kinship in Turkish, the shortage of these concepts are seen in the Turkish textbooks.

Keywords: concepts of kinship, collocation, vocabulary acquisition, Turkish textbooks.

* Bu çalışma, 21-22 Mayıs 2015 tarihlerinde düzenlenen 29. Ulusal Dilbilim Kurultayı'nda sunulan "Türkçe Ders Kitaplarında Aile ve Akrabalık Kavramlarına Dönük Bir Çözümleme" başlıklı bildirdiden üretilmiştir.

1.GİRİŞ

1.1. Türkçede akrabalık adları

Alan yazını araştırmacıları, Türkçede yer alan akrabalık adlarının kullanım sıklığından, çeşitliliğinden ve işlevselliğinden söz etmektedir. Türk kültüründe akrabalık kavramlarının zenginliğini belirten Emiroğlu (2012), akrabalığın kan bağıyla ve evlilik yoluyla iki yolla geliştiğini belirtir. Aynı çalışmada, Türkçede akrabalık adlarından bazılarının (teyze, abca, ağabey vs.) günlük dilde akraba olmayan kişiler için hitap sözcüğü olarak kullanıldığını; dolayısıyla Türkçede akrabalık adlarının pek çok dile göre daha sık ve yaygın bir ağ ekseninde kullanıldığı dile getirilmektedir. Binler (2007) tarafından hazırlanan Türk “Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü”nde 6850 terim, açıklamasıyla birlikte yer verilmektedir. Özer (1981) tarafından hazırlanan “Türk Halk Biliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Terimleri Sözlüğü”nde ise 1400 akrabalık terimi yer almaktadır. Gömeç (2001), Türklerde aile ve akrabalığın her zaman önemli olduğunu Divan-ı Lügati’t-Türk’teki aile ve akrabalık terimlerinin çeşitliliğini ortaya koymuştur. Türkçedeki akrabalık adları zenginliğinin tarihsel bir sürece dayalı olarak ağızlarda da devam ettiğini belirten Yavuz’a göre (2013) akrabalık adları şöyle sınıflandırılmaktadır:

Kan yoluyla oluşan akrabalık adları, *dede, nine, anne, baba, amca, dayı, hala, teyze, ağabey, abla, kuzen, çocuk, oğul, kız, torun*; evlilik yoluyla oluşan akrabalık adları, *koca, karı, kaynana, kaynata, enişte, yenge, kayınbirader, bacanak, baldız, elti, görüm/görümce, damat, gelin*.

Mert (2009), sözvarlığını bir dilin kavramlar dünyasını, ait olduğu kültürün bir kesiti olarak düşünmek gerektiğini dile getirir. Akrabalık adları, bir dilin ait olduğu kültürü yansıtmaları bakımından önemli görülüyorsa bu kavrama dönük söz varlığının da erken yaşlarda bireylere kazandırılması gerekmektedir. 6-8 yaş grubu çocukların aile ve akraba üyelerine dönük ilgileri, toplumun diğer üyelerine dönük ilgilerine göre daha yüksektir. 9-10 yaş grubundaki çocuk, toplumsallaşmaya ve farklı çevreleri anlamaya daha çok ilgili olmaya başlamaktadır. 12 yaş sonrasında çocuk artık kendini, ailenin dışında kalan çevrelerde tanımlamaya ağırlık vermektedir (Kılıç, 2009).

1.2. Söz varlığı

Öğrencilerin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile sahip oldukları söz varlığı arasında bir ilişki vardır. Öğrenilen sözcük sayısı arttıkça okuduğunu anlama düzeyi de artmaktadır (Al-M’tassim, 2014). Söz varlığının en çok arttığı dönem okul öncesi dönemdir. Dört yaştan sonra bu artış hızı, düşmeye başlar. Okul çağında sözcük öğrenme gereksinimi en çok ilk ve ortaokul döneminde yoğunlaşmaktadır (Fisher & Fray:2014). Toplumsal ve ekonomik koşullar, öğrencilerin okul ortamına birbirinden farklı söz varlığı ölçüleriyle katılmalarına yol açar. Öğrencilerin söz varlığını sayısal ve niteliksel bakımdan yükseltmenin en etkili yolu onlara nitelikli metinler okutmaktır (Neuman&Wright:2014).

Cle’ment ve diğerleri (2013), hangi yaş grubu için olursa olsun sözcük öğretiminde biliş kadar duyguların da etkili olduğunu ortaya koymaktadırlar. Yani sözcük öğrenecek kişilerin ilk kez tanıştıkları sözcükleri hangi bağlamda (iyimser, kötümser vs.) öğrendiklerinin öğrenme düzeylerini etkilediği belirtilmektedir. Öğrencilerin aileden getirdikleri sözvarlıkları onların okuma yazmayı öğrenme hızını da etkilemektedir. Okuma güçlüğü

çeken öğrenciler sınıf ortamında edinecekleri yeni sözcüklerle sınıfla aralarında var olan açığı kapatabilmektedirler. Bunu sağlamanın en iyi yollarından biri de öğrencilerin bağımsız olarak, iyi kurgulanmış bilgilendirici metinlerden sözcük edinmelerini sağlamaktır (Ellamen ve diğerleri, 2009). Kuşkusuz pek çok öğretim programında sözcük öğretimi sürecinde öğretmenlere yol göstermesi açısından ders kitaplarının önemi büyüktür (McDonough & Shaw, 1993). Sözvarlığı, öğrenci, öğretmen ve metinle edinilir (Fisher & Fray:2014). Sözvarlığı geniş bir öğretmen, sözcük öğrenmeye istekli öğrenciler ve iyi yapılandırılmış metinler sözvarlığı edinmek için işbirliği içinde olmalıdır. Bu doğrultuda sözvarlığı edinen (öğrenci) ve sözvarlığı edindiren (öğretmen) açısından da rehber durumunda olan ders kitapları metinleri, öğrencilerin yaş düzeyine uygun zengin bir sözvarlığıyla kurgulanmış olmalıdır ya da olması beklenir.

1.3. Eş dizimlik

Eş dizimlik (collocation), farklı araştırmacılar tarafından birbirinden farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Shmitt ve Carter (2004) eş dizimliği “çoklu sözcük yapıları” biçiminde tanımlar: *Açık çay, yoğun trafik* vs. Eş dizimlik, bir söylemdeki bir ya da birden fazla sözcüğün, aynı düzeye uyumlu sözlüksel ya da sözdizimsel sıklık görünümüne hizmet eder (Nesselhauf, 2005). Eş dizimlik, sözcüklerin sözlük anlamıyla değil bağlam açısından birbiriyle uyumlu olmasıyla ilgilendir. Örneğin bir metinde “gece” sözcüğü “karanlık” sözcüğüyle eş dizimli olabilir (Firth [1957] den akt. Leon, 2008: 2-3).

Eş dizimlik metinlerin dilbilimsel olarak çözümlenebilmesi için kullanılan en önemli yöntemlerden biri olarak kabul edilmiştir (Leon, 2008). Firth tarafından 1957’de dilbilim kavramları arasına alınan eş dizimlik kavramının sözlük anlamı, Malinowsky, Wegener ve Gardiner’den ödünçlenerek “bir duruma ilişkin bağlamın kavramları” (the notion of context of situation) biçiminde tanımlanmıştır. Wittgenstein’ a göre (1987) bir sözcüğün anlamı, yanındaki diğer sözcüklerin oluşturduğu bağlamdan çıkarılabilir. Wittgenstein’in (1987: 221) iki tümce örneği üzerinde bu durumu tartışmak olasıdır: “Yeni doğmuş bir çocuğun dişi olmaz.”/ "A new-born child has no teeth." tümce örneğindeki “diş” ve “çocuk” eş dizimliğiyle “Kazın dişi olmaz”/ "A rose has no teeth." tümce örneğindeki “kaz” ile “diş” eş dizimi aynı akıl yürütme düzeyinde kavranamaz. Çünkü yeni doğan çocuğun dişi olmaz, ama aynı çocuğun büyüdüğünde dişi olacaktır. Bunun yanı sıra kazın hiçbir zaman dişi olmaz. Benzer biçimde Aksan (2007: 159-160) dilbilimsel bakış açısıyla “anlam” üzerindeki çok farklı tanımlamaları belirgin sınıflamalarla sunar:

“Bir sözlükte, bir sözcüğe eklenen öteki sözcükler”

“Bir nesnenin bir dizge içindeki yeri”

“Bir sözcüğün duygu değeri”

“Bir nesnenin, gelecekteki deneyimlerimiz içindeki pratik sonuçları”

“Bir simgeyi kullananın gerçekte belirttiği şey”...

Yukarıdaki tanımlamalardan özellikle “*bir nesnenin bir dizge içindeki yeri*” tanımı, eş dizimlikle doğrudan bağlantılıdır.

Anılan örnekler şunu gösterir ki eş dizimlik, alıcının çağrışım yoluyla uzak ve yakın çağrışımlar ekseninde anlamlandırmasıyla kavranır. Bu sayede, iki ya da daha fazla sözcüğün bir söylem içinde belirli bir sınırlıkta, yeni bir sözlüksel ya da sözdizimsel yapı oluşturmasını kapsar (Nesselhauf, 2005). Bu niteliğiyle de eş dizimlik, prefabrik dil (prefabricated language) olarak da adlandırılır (Pawley ve Synder, 1983). Anlamlandırmanın yanı sıra biçimsel olarak da bir söylemdeki bir veya birden fazla sözcüğün, aynı dereceye uyumlu, sözlüksel veya sözdizimsel yineleme görünümüne hizmet eder (Nesselhauf, 2005; Schmitt, 2000).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde akrabalık kavramlarına ilişkin dilsel gösterenlerin oluşturduğu kavram ağını eş dizimsel çözümleme yöntemiyle ortaya koyarak 6-12 yaş düzeyi Türkçe ders kitaplarında akrabalık kavramlarının öğrencilere nasıl bir sözvarlığıyla sunulduğunu ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. 6-12 yaş aralığındaki öğrencilerin Türkçe ders kitapları zengin akrabalık kavramlarıyla donatılmış mıdır?
2. Akrabalık adları 1-5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında hangi eş dizimsel görünümle sunulmuştur?

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma nesnesini kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlamayı amaçlayan genel tarama desenine göre yapılan bu çalışma betimsel bir özellik taşımaktadır. Türkçe ders kitaplarındaki aile ve akrabalık kavramları, Osgood (1959) tarafından geliştirilen bir içerik çözümlemesi tekniği olan ve bir iletideki tek tek öğeler yerine, öğeler arasındaki ilişkileri inceleyen bağlantı/ilişki çözümlemesi (contingency analysis) yöntemiyle çözümlenmiştir. İlişki çözümleme yöntemine dayalı olarak kavramların eş dizimsel görünümü betimlenmiştir. Buna göre 10 Türkçe ders kitabındaki tüm metinlerde geçen akrabalık kavramları seçilip hangi sözcüklerle ilişkilendirildikleri ortaya konmuştur. Son aşamada her sınıf düzeyindeki kitapların içerdiği akrabalık kavramları ilişkilendirildikleri ad/ da ad öbekleriyle yorumlanmıştır.

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Çalışmanın örneklemi 2014-2015 eğitim öğretim yılı için Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından önerilen MEB Yayınları ve özel yayınevlerinden oluşan 1.-5. Sınıf düzeyindeki toplam 10 Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır.

3.2. Verilerin Çözümlemesi

Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde akrabalık kavramı niteliğindeki anahtar sözcüklerin eş dizimli oldukları ad öbekleri, veri çözümlemesi için doğrudan doğruya alınmıştır. Anahtar sözcüklerin eş dizimli oldukları eylemler, ad öbeklerine dönüştürülerek çözümleme kapsamına alınmıştır. Anahtar sözcüklerin dolaylı yoldan sezdirilerek ilişkilendirildikleri kavramlar ise ad ya da ad öbeğine dönüştürülerek çözümlenmiştir.

Örnek 1. Babaannem her zaman haklıydı.

babanne- her zaman haklı olan

Örnek 2. Annem hoşgörülüdür.

anne- hoşgörülü

Örnek 3. İyi ama sen uçurtma yapmasını biliyor musun? En iyisi bunu babanla yapmak.

baba- deneyimli+becerikli

Bu araştırmada Yavuz (2013)'te anılan akrabalık kavramları anahtar sözcükler olarak temel alınmıştır. Sözü edilen anahtar sözcüklerin eş dizimlikleri, yukarıdaki örnek çözümlenmelerdeki biçimiyle çözümlenmiş ve sınıflandırılmıştır.

3.3. Araştırmanın Sınırlıkları

Bu çalışmada gerçekleştirilecek olan eş dizimsel çözümlenmelerde eş dizimlik, Firth (1957) tarafından benimsenen “sözcüğün yanındaki diğer sözcüklerin oluşturduğu bağlam” tanımıyla kabul edilmiştir. Bu çalışma, temelde bir sıklık çalışması olmadığından bu çalışma için seçilen Türkçe ders kitaplarında geçen akrabalık bildiren adların/ ad öbeklerinin sıklık görünüşleri, başka sözcüklerle bir bağlam içinde geçtiği ölçüde betimlenmiştir. Yalnızca ad ya da ad öbeği biçiminde (seslenme, özen, nesne adı/ ad öbeği vs.) olan ve başka bir ad/ad öbeğiyle bağlam oluşturmayanlar, sıklık açısından göz önünde bulundurulmamıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmamızın bulguları, sınıf düzeyi ve yayınevi türüne göre, aşağıdaki biçimiyle sunulmuştur. Buna göre, özel yayınevinden çıkan 1. sınıf Türkçe ders kitabında 7 farklı akrabalık kavramı bulunmaktadır. Bu kavramlardan, *anne* en fazla özelliğe ve sıklığa sahip kavram (5) olarak bulgulanmıştır. *Anne* kavramını *baba* (4) kavramı izlemektedir.

Tablo 1. 1. Sınıf Özel Yayınevi Akrabalık Kavramları

Dede	Anne	Baba	Oğul	Çocuk	Teyze
1. Budayan (ağaç)	1. Yaşlı	1. Öğüt veren	1. Tembel	1. Para kazanan	1. Ziyarete gelen
2. Miras bırakan	2. Oğlunun yanında olan	2. Ölen	2. Hazıra konan		2. Evde kalan
	3. Dua eden	4. Miras bırakan			
	4. İzin alınan				
	5. Seven				

MEB yayınevinden çıkan 1. sınıf Türkçe ders kitabında 5 farklı akrabalık kavramı öne çıkmaktadır. Buna göre en sık yinelenen akrabalık kavramı *annedir* (5). Bu kavramı *baba* (3) ve *oğul* (3) kavramları izlemekte; en az çocuk (1) kavramı yer almaktadır:

Tablo 2. 1. Sınıf MEB Yayınevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba	Oğul	Çocuk	Kardeş
1. Duygulu	1. Çay içen	1. Halı sahaya	1. Çiçek	1. Şeker
2. Sarılan	2. Halı sahaya	giden	veren	yiye
3. Yemek	giden	2. Babayı		2. Oynayan
yapan	3. Top	alkışlayan		
4. Öpen	oynayan	3. Giden/gelen		

MEB yayınlarından çıkan 1. Sınıf Türkçe ders kitabında, geniş aileden çok çekirdek aile yapısının yer aldığı görülmektedir. Özel yayınevinde ise, MEB yayınevinden farklı olarak, *dede* ve *teyze* kavramlarıyla geniş aileye işaret edilmekte, böylece okurun akrabalık kavramlarına ilişkin söz varlığı da geliştirilmektedir. *Baba* ile *oğul* arasında sıkı bir ilişki kurulmakta ve bu ilişki eş dizimliklerle kendini göstermektedir; *oğul* her özelliğe *babayı* takip eden bir kavramdır. Buna karşın, aynı durum *anne* ile *kız* arasında görülmemekte; *kız* kavramına hiç rastlanmamaktadır. Bunun yanı sıra, *baba* ders kitaplarında *ölen* ve böylece hayatın yükünü *anneye* bırakan bir özelliğiyle sunulmaktadır.

Özel yayınevinden çıkan 2.sınıf Türkçe ders kitabında 4 akrabalık kavramı bulgulanmıştır. Bu kavramlardan en çok özelliğe sahip kavram *annedir* (12). Bu kavram 12 farklı biçimde görünmüştür. *Baba* kavramı ise 9 farklı özelliğini 11 kez görünerek ortaya koymuştur. *Oğul* kavramı 9 kez görünürken 7 farklı özellikte tanımlanmıştır. *Teyze* ise, 4 kez *ziyarete gelen* ve 1 kez *ağırlanan özellikte* 6 kez görünmüştür.

Tablo 3. 2. Sınıf Özel Yayınevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba	Oğul	Teyze
1. Güzel haberler veren	1. İş bitirici	1. Asker olan	1. Ziyarete gelen (4)
2. Mutlu	2. Ölen	2. Nur topu	2. Ağırlanan
3. Üsteleyen	3. Gazete okuyan	gibi olan	
4. Anlatıcı	4. Sitem eden	3. Sevilen (2)	
5. Danışılan	5. Üzgün (2)	4. İstedikleri yapılan	
6. Gönlü alınan	6. Karar verici	5. Delikanlı olan	
7. Beraber yaşanan	7. Çaresiz	6. Tembel	
8. İsteyen	8. Öğütleyen	7. Hazıra konan	
9. Öğüt veren	9. Satın alan		
10. Meraklı			
11. Bağırın			
12. Kızan			

MEB yayınlarından çıkan 2. Sınıf Türkçe ders kitabında ise yalnızca iki akrabalık kavramı bulunmaktadır. Bu kavramlardan *anne* 4 farklı özellikte 6 kez görülmüş, *baba* ise iki farklı özellikte görülmüştür:

Tablo 4. 2. Sınıf MEB Yayinevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba
1. Peşinden gelen 2. Yemek yapan (2) 3. Önceden hazırlıklı 4. Dinleyici	1. Satın alan 2. Öğütleyen

MEB yayinevine ait ders kitabında, *araştırmanın sınırlıkları* bölümünde belirtilen “yalnızca ad ya da ad öbeği biçiminde (seslenme, özen, nesne adı/ ad öbeği vs.) olan ve başka bir ad/ad öbeğiyle bağlam oluşturmayanlar, sıklık açısından göz önünde bulundurulmamıştır” sınırlamasına bağlı olarak, akrabalık adları yalnızca iki kavram ile sınırlı kalmıştır. Ancak, özel yayinevinde bu sınırlamaya rağmen kavram sayılarında ve görünüm sıklıklarında belirgin bir fark vardır. Yine 1. Sınıf örneğinde olduğu gibi, MEB yayınlarından çıkan 2. Sınıf Türkçe ders kitabının çekirdek aile yapısını koruyan bir görünümde kaldığı söylenebilir. Ayrıca bazı akrabalık adlarındaki özellikler daha belirgin bir konum almaya başlamıştır. Örneğin, daha çok ev içinde betimlenen *anne* kavramına ilişkin *yemek yapan* özelliği üzerinde durulmuştur.

Özel yayinevinden çıkan 3.sınıf Türkçe ders kitabında 7 farklı kavram ortaya çıkmaktadır Bu kavramlardan en sık görünüme sahip olan kavram *annedir* (13 özellik, 25 sıklık). Anne kavramını *çocuk* (3), *nine* (2), *baba*, *torun* ve *aile* (1) kavramları izlemektedir:

Tablo 5. 3. Sınıf Özel Yayinevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba	Nine	Aile	Çocuk	Torun
1. Ziyarete giden	1.	1.	1.	1. Şanssız	1. Sevimli
2. Çay içen	Ölen	Sevimli	Mutlu	olan	
3. Kızan (5)		2. Giden		2. Yardım	
4. Çocuklarını kollayan (2)				isteyen	
5. Bağırın (2)				3. Oynayan	
6. Kurtarır					
7. Alış verişi seven					
8. Tasarruflu olan					
9. Karar veren					
10. Yemek yapan (3)					
11. Davet eden					
12. Sevecen					
13. Öğütleyen					

MEB yayınlarından çıkan 3. Sınıf Türkçe ders kitabında 7 farklı akrabalık adı yer almaktadır. Bu kavramlardan *nine* 6 farklı görünüm ve 5 farklı özellik ile en fazla kullanılan kavram konumundadır. Bu kavramı *anne* ve *baba* (4) kavramları izlemektedir:

Tablo 6. 3. Sınıf MEB Yayınevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba	Nine	Amca
1. Alışveriş yapan	1. Yemek yiyen	1. Saklayan	1. Davet eden
2. Yemek yapan	2. Kızan (2)	2. Armağan veren	
3. Kapıya bakan	3. Hoşgörülü olan	3. Anlatan (2)	
4. Kızan	4. Ceza veren	5. Çörek yapan	

Erkek kardeş	Yenge	Dede
1. Ağlayan	1. Yemek yapan	1. Gülümseyen (3) 2. Anlatan (2)

Özel yayınevinden çıkan 3. Sınıf Türkçe ders kitabında *anne* kavramının yoğun bir sıklığa sahip olmasının *baba* kavramının *ölen* nitelendirilmesi ile ilişkili olarak sunulmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu bağlamda *anne*, çocuklarını kollayan bir konumdur; hayatın yükünü çeken bir kişilik olarak *kızan* (5), *bağırın* (2) bir niteliğe bürünmüştür. MEB yayınevinde ise, 7 farklı akrabalık kavramı çekirdek aileyi korur biçimde kendine özgü bir nitelik kazanma yolunda ilerlemektedir. Cinsiyet bağlamında, *dişiler* yemek yapan konumdur, ancak *nine* sıklıkla çörek, börek yapan niteliğiyle *anneden* ayrılır. Ayrıca *anne* kavramına yakınlığı daha fazla olan *amca* ve *yenge* kavramları da, *babaya* daha yakın olan akrabalarından daha önce ilgili sınıf düzeyine yerleştirilmiştir.

Özel yayınevinden çıkan 4. sınıf Türkçe ders kitabında 6 farklı akrabalık adı bulunmaktadır. Bu kavramlardan en sık görünüme sahip kavram 16 görünüm ve 15 özelliğe sahip *baba* kavramıdır. Bu kavramın hemen ardından *anne* kavramı (15) gelmektedir. Kavramların nitelikleri ve sayısal görünürlükleri 7. Tabloda verilmiştir:

Tablo 7. 4. Sınıf Özel Yayınevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba	Nine
1. Beğenen	1. İşe giden	1. Çiçeklere bakan (6)
2. Hatırlatan	2. Güler yüzlü	2. Kitap okuyan
3. Ara bulucu	3. Yorgun	3. Bahçeli evi olan
4. Yemek yapan	4. Gözleri parlayan	4. bahçeli ev sahibi
5. İzin veren	5. Yardım sever	5. İzin veren
6. Merak eden	6. Yaşlı	
7. Özlenen	7. Bilge	
8. Teknolojiden anlamayan	8. Kitap okuyan	
9. Hatırlatan	9. Özlem duyan	
10. Öğüt veren	10. Sevgi dolu	
11. Uyarıcı	11. İnatçı	
12. Göz kulak olan	12. Satın alan (2)	
13. Çiçek yetiştiren	13. Keyifli	
14. Doğayı seven	14. Tasarruflu	
15. Anlatan	15. Öykünülen	

Ağabey	Oğul-kız (biz)	Oğul
1. Teknolojik bilgisi olan (4)	1. Babaya öykünen 2. Yardım sever	1. Delikanlı olan 2. Hasta olan (3)

MEB yayınlarından çıkan 4. Sınıf Türkçe ders kitabında ise, 7 akrabalık kavramı bulunmaktadır. Bu kavramlardan *dede* 6 farklı özellik ve 18 görünürlük ile en çok kullanılan kavramdır. Bu kavramı *nine* (10) ve *anne* (6) kavramları izlemektedir. En az kullanılan kavram ise, *oğul* ve *oğul-kız (biz)* (1) kavramlardır:

Tablo 8. 4. Sınıf MEB Yayınevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba	Nine	Dayı
1. İşe giden	1. İşe giden	1. Erken uyumayan	1. Sevimli
2. Mücadeleci	2. Güvenilen	2. TV izleyen	2. Bilen
3. Emek veren	3. Ölen	3. Örgü ören	3. Öpülen
4. İzin veren (2)		4. Çılgılık atan	
5. Yemek yapan		5. Fikir üreten	
6. Uyarar		6. Abartan	
		7. Haklı olan	
		8. Börek yapan	
		9. Uyarar	
		10. Üzülen	

Oğul-kız (biz)	Oğul	Dede
1. Okula giden	1. Emekleri boş çıkarmayan	1. Sevimli (6)
		2. Masal anlatan (3)
		3. Dişi olmayan
		4. Bilge (3)
		5. Yorgun
		6. İcat çıkaran

Diğer sınıf düzeylerinden farklı olarak, 4. Sınıf düzeyinde, özel yayınevinde çekirdek aile yapısı baskın biçimde korunurken, MEB yayınlarından çıkan 4. Sınıf Türkçe ders kitabında geniş aileye doğru yönelme görülmektedir. Bunun yanı sıra bir alt sınıf düzeyinde (3. Sınıf) *anneye* yakın olan akrabalar (*amca*, *yenge*) yerini *babaya* yakın olan *dayıya* bırakmıştır. Bu durum *anne* ve *anneye* yakın olan akrabalık kavramlarının daha erken verildiğini ve doğal olarak *anne* kavramının bir şekilde daha üst düzeyde tutulduğunun göstergesidir.

Özel yayınevinden çıkan 5.sınıf Türkçe ders kitabında 5 farklı kavram yer almaktadır. Bu kavramlarda *anne* 16 farklı özellik ve 22 görünürlüğe sahiptir. En az görünen kavramlar ise, *teyze* ve *oğul* (1) kavramlarıdır:

Tablo 9. 5. Sınıf Özel Yayınevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba	Nine
1. Özlenen	1. Götüren	1. Güven duyulan
2. Ziyaret edilen	2. Gezdiren	2. Telefonla çok konuşan
3. Sevgi dolu	3. Ölen	3. Kapıda bekleyen
4. Öğütleyen	4. Gülümseyen	
5. Gezdiren	5. Heyecanlı	
6. Kitap alan	6. heyecanlı	
7. Hayatın yükünü çeken (2)	7. Şaşkın	
8. Geçim derdi olan (2)	8. Kitap okuyan	
9. Bekleyen		
10. Üzülmemesi gereken		
11. Cennette olan		
12. Destek olan		
13. Gülümseyen		
14. Söze karışabilen		
15. Heyecanlı		
16. Telefonla çok konuşan (2)		
Teyze	Oğul	
1. Evinde kalınan	1. Güven veren	

MEB yayınlarından çıkan 5. Sınıf Türkçe ders kitabında 10 farklı akrabalık kavramı yer almaktadır. Bu kavramlardan, *anne* en sık görünüme ve en çok özelliğe sahip kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramı *baba* (8 özellik ve 10 görünürlük ile) izlemektedir. En az görülen kavramlar ise *kız kardeş*, *nine* ve *ağabey* (2) kavramlarıdır:

Tablo 10. 5. Sınıf MEB Yayınevi Akrabalık Kavramları

Anne	Baba	Dayı	Teyze	Nine
1. Sevinen	1. İnatçı	1. Tekerleme	1. Valiz açan	1. Armağan veren
2. Getiren	2. Bilgili (2)	söyleyen	2. Şaka yapan	2. Gülen
3. Ören	4. Uyarıcı	2. Candan (2)	3. Alay eden	
4. Heyecanlı	5. Götüren	3. Bahçesi olan	4. Gülen	
5. Alıngan	6. Sevgi dolu			
6. Fotoğraf gösteren	7. Deneyimli			
7. Anlatan (2)	8. Eli ilk önce öpülen			
8. Ağlayan				
9. Öğütleyen				
10. Düşünceli				
Ağabey	Yenge	Enişte	Oğul	Kız kardeş
1. Üniversiteli	1. Kapıda karşılayan	1. Uğurlayan	1. Söz dinleyen	1. Gülen
2. Becerikli	2. Candan	2. Gülen	2. Ödev yapan	2. Ödev yapan
	3. Yemek yapan	3. Azarlayan	3. Uyuyan	
			4. Mühendis olması beklenen	

Özel yayınevinden çıkan 5. Sınıf Türkçe ders kitabında yine çekirdek aile yapısı baskın biçimde korunurken bu durum MEB yayınlarından çıkan Türkçe ders kitabında çok daha geniş bir akrabalık kavramı kümesi oluşturulmuştur. Bu genişlik, diğer sınıf düzeylerinden farklı olarak, *kız kardeş* ve *enişte* kavramlarının ilk defa görünmesine de olanak sağlamıştır.

6. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Alan yazınında Türk akrabalık adlarının tür ve işlev açısından çok geniş bir yelpaze olduğu söylene de Türkçe ders kitaplarının bu yelpazeyi yansıtamadığı görülmektedir. Örneğin *hala* veya *abla* kavramına hiç rastlanmamaktadır. En zengin akrabalık kavramlarının yer aldığı düzey 5. sınıftır. Bu zenginliğin sınıf düzeyi olarak (araştırma kapsamındaki) en üst sınıf düzeyinde yer alması oldukça doğaldır, ancak sınıf düzeyleri arasında, en azında akrabalık kavramlarının sıklığı açısından, oldukça düzensiz bir dağılım vardır. Örneğin, MEB yayınlarından çıkan 1. Sınıf Türkçe ders kitabında 5 farklı akrabalık kavramı varken 2. Sınıf düzeyinde kavram sayısı 2'ye düşmektedir. Bu düzensizlik aynı sınıf düzeyindeki yayınevleri arasında da gözlemlenebilmektedir. Akrabalık kavramlarıyla oldukça zengin olduğu düşünülen Türkçenin bu zenginliğinin ders kitaplarına da bir biçimde sınıf düzeyine uygun olarak ve yayınevi farklılığı gözetilmeksizin düzenli biçimde yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak toplum dilbilimsel verilerin ışığında kurgulanan ders kitapları ile olası görünmektedir.

Cinsiyet bağlamında, *kadınlar* sıklıkla *yemek yapan*, *evde bekleyen*, *kapıda bekleyen* niteliklerle donatılmışlardır. Bu olgu okur bilişlerine de aynı biçimde yerleştirilmektedir. Aynı biçimde, *erkekler* de *işe giden*, *satın alan*, *okuyan*, *üniversitede okuyan*, *mühendis olması beklenen* niteliklerle donatılmışlardır ki burada özellikle *okuma* (*öğrenci olma*), *meslek sahibi olma* nitelikleri *erkeklerle* sınırlı kalmıştır; *kadınlarda* öğrenci olarak *okuma* (*öğrenim görme*) niteliklerine rastlanmamıştır. Bu bulgu, özellikle Türk toplumunun yapılanışı ve kadına bakış açısını resmetmektedir. Egemen kültüre uygun biçimde kadın cinsiyetli akrabalar anlayışlı, korunmaya muhtaç, içe dönük, sevgi dolu, yemekler yapan kişiler olarak betimlenirken erkek cinsiyetli akrabalar güçlü, becerikli, para kazanan, meraklı ve eğitimi olarak betimlenmektedir. Ders kitaplarında, eğitsel açıdan küçükler bir ileti verme çabası görülmektedir. Çünkü küçükler (oğul, ağabey, kız kardeş) hep söz dinleyen, okula giden, okuyan, ödev yapan niteliktedirler. Bu iletiler, topluma yarayışlı bireyler yetiştirme yolunda olumlu yönlendiriciler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra baba pek çok görünümde *ölen* ve anneyi yalnız bırakanıdır. Anne bu durumda ailenin bütün yükünü çekerek ailenin devamını sağlamaya çalışmaktadır. Kardeş durumundaki hep kız çocuğudur. Anılan bu algıların (benzer anlam yüklemeleri için bk. Kurtoğlu 2011; Kurtoğlu ve Uçar, 2011) değişmesi ya da değiştirilmesi adına, eşit nitelik yüklemeleri ve yönlendirmeleri ile ortadan kaldırılması, daha yaşanır ve eşit bir toplumun da temellerini oluşturacaktır.

Anılan sonuçlara ilişkin şu öneriler getirilebilir:

a. Söz varlığı edindirme sürecinde ders kitaplarında bir düzen, hiyerarşik bir yapılanma olmalıdır. Örneğin ilkököl 1. sınıfta *anne*, *baba*, *kardeş*, *abla*, *ağabey* gibi kavramlar farklı eylemlerle ve olgularla ilişkilendirilerek sunulmalı; sınıf düzeyleri arttıkça bağlam ve kavram sayısı, kullanım sıklığı ile birlikte genişletilmelidir.

b. Akrabalık kavramları geleneksel çizgiden sıyrılarak kadın-erkek ayrımına yol açacak eş dizimliklerden arındırılmalıdır. Örnek olarak anne, anneanne çalışan kadının nitelikleriyle ilişkilendirilebilirken; baba, dede gibi erkekler de yemek yapmak gibi kadına eklenendirilen görevlerle bağdaştırılabilmelidir. Böylelikle ders kitaplarında yer alan metinler demokratiklik ilkesine uygun biçimde sunulması sağlanacaktır.

c. Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde *hala* ve *abla* kavramlarının hiç görülmemesi, *amca*, *enişte* kavramlarının diğer akrabalık kavramlarına göre daha az belirlenmesi, *anneannenin*, *babaanneye* göre ise daha sık görülmesi ve *anneye* benzer biçimde konumlandırılması ve *baba* kavramının sıklıkla *ölen* konumda ilişkilendirilmesi vb. bulguların gerekçeleri toplum dilbilim ve psikodilbilim açısından ayrıca incelenmelidir. Ders kitaplarındaki gerçeklikler ile toplum gerçeklerinin örtüşüp örtüşmediği daha farklı ve disiplinler arası çalışmalarla genişletilmelidir.

d. Alan yazınında daha geniş ve bütüncül derlem çalışmalarının verileri (Türkçe Ulusal Derlemi, ODTÜ Türkçe Derlemi, Sözlü Türkçe Derlemi... vb.) ile bu ve buna benzer küçük çaplı (mikro) çalışmaların verileri karşılaştırılarak daha büyük çaplı (makro) sonuçlara erişilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Al- M'taassim, A. A. (2014). The Impact of Using Explicit/Implicit Vocabulary Teaching Strategies on Improving Students' Vocabulary and Reading Comprehension. *Theory and Practice in Language Studies*, 4 (6), 1109-1118.
- Binler, M. Z. (2007). *Türk Dünyasında Aile ve Akraba Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Cle'ment,F., Bernard, S., Grandjean, D., Sander, D. (2013). Emotional expression and vocabulary learning in adults and children. *Cognition and Emotion*, 27(3), 539-548.
- Elleman, A.M., Lindo, E. J., Morpy, P., Compton, D. L. (2009). The impact of vocabulary instruction on Passage-Level Comprehension of School-Age Children: A Meta-Analysis. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 2, 1-44.
- Emiroğlu, S. (2012). Türkçe sözlükteki akrabalık adlarının tasnifi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4), 691-1710.
- Fisher, D., Frey, N. (2014). Vocabulary learning. *The Reading Teacher*, 67(8), 594-599.
- Gömeç, S.Y. (2001). *Divanü Lûgat-it-Türk'de Akrabalık Bildiren Terimler*. Türk Kültürü, 39 (464), 133-142.
- Kılıç, A. (2009). *Gelişim dönemleri ve ergenlerde ruhsal sorunlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Newport International University, Newport.
- Kurtoğlu, Özlem (2011). Türkçe Ders Kitaplarındaki Hakim Değerlerin Değerlendirilmesi: Derlem Temelli Bir Çalışma. In Leyla Uzun & Ümit Bozkurt (eds.) *Türkçenin Eğitimi Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Araştırmalar*, 359-377. Essen: Die Blaue Eule.
- Kurtoğlu, Özlem & Aygül Uçar (2011). İTDK Derleminde Sözcük Görünümleri [Aspects of Vocabulary in Turkish Language Course Book Corpus]. In V. Doğan Günay et al. (eds.) *Türkçe Öğretimi Üzerine Çalışmalar*, 408-420. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Leon, J. (2008). Meaning by collocation. The Firthian filiation of Corpus Linguistics. Proceedings of ICHOLS X, 10th International Conference on the History of Language Sciences, 28 August-2 September, Vila Real.
- McDonough, J., Shaw, C. (1993). *Materials and methods in ELT*. Oxford: Blackwell.
- Mert, E.L. (2009). Anadili öğretimi sürecinde sözcük belirleme çalışmalarının önemi ve deyim kazandırmaya yönelik öneriler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 83-93.
- Nesselhauf, N. (2005). *Collocations in a learner corpus*. Philadelphia: John Benjamins.

Neuman, S., Wright, T. (2014). The magic words. *American Educator*. 38 (2). 4-13.

Özer, M. A. (1981). *Türk Halk Biliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ziya Gökalp Derneği Yayınları.

Pawley, A., Syder, F. H. (1983). Two puzzles for linguistic theory: Nativelike selection and nativelike fluency. 06 Mayıs 2015 tarihinde EBSCOhost veritabanından alınmıştır.

Schmitt, N., Carter, R. (2004). Formulaic sequences in action: An introduction. In N. Schmitt (Ed.), *Formulaic sequences: Acquisition, processing, and use*. Philadelphia: John Benjamins. 1-22.

Wittgenstein, L. (1987). *Philosophical investigations*. Translated: G. E. M. Anscombe. Basıl Blackwell: Oxford. U.K.

Yavuz, S. (2013). Divânü Lügâti't-Türk'teki akrabalık adları ve bu adların Türkiye Türkçesi ağızlarındaki karşılıkları. *Ekev Akademi Dergisi*, 17 (56), 345-359.